„XX JA XXI SAJANDIT MA EI TUNNE...”

Kristiina Ross 60

3. juunil tähistab oma 60. sünnipäeva Eesti viljakamaid keeleteadlasi ja tõlkijaid, Eesti Keele Instituudi vanemteadur Kristiina Ross. Ta on riikliku teaduspreemia, korduvalt Eesti Kultuurkapitali preemiate ja F. J. Wiedemanni keeleauhinna laureaat. Kui kõrvutada Kristiina Rossi sünniaega ajakirja Keel ja Kirjandus asutamisaastaga, tundub siin olevat mingi seos: oma uuenduslikud teadusartiklid (üle 30) on ta väga truult avaldanud põhiliselt selles ajakirjas. Rahulikult ja suurejooneliselt on Eesti teadust koos edendatud alates aastast 1979, mille puhul tahaks önnne soovida mõlemale!

Et esitada paar küsimust, tuli koostada Sinu personaalbibliograafia, mis ei olnud lihtne ülesanne. Ainuüksi trükiseid, mille liigitasin „esmaselt lugemist vajavaks”, tuli 152 artiklit ja raamatut. Pealkirju lugedes mõtlesin, et huvitavamad ja viljakamat elu on raske ette kujutada: „Eesti instruktiivist”, „Heebrea keel algajatele”, „Montaigne’ist ja feminismist”, „Uni Jeruusalemmas”, „Fraseoloogiline etüüd vennatapu ainetel”, Pascal, Rousseau, Ahrens, Gutsclaff... *Perge, perge*, hüüaks Faehlmann: *Jätka aga jätka!* Sellise haarde ja mõjuga teadlasi-õpetlasi on Eestis kahjuks väga vähe. Ometi ütled Sa ühes ammuses intervjuus, et XX sajand ei meeldi Sulle.¹ Kas vilets aeg, ka XXI sajand, paneb süvenema? Järelikult peaks teadusele üldse, loomingule, soovima jätkuvalt viletsaid aegu? Millises sajandis Sa enast kõige kodusemalt tunnend?

XX ja XXI sajandit ma lihtsalt ei tunne. Või on nii, et kaugemate sajandite ja üldse tundmatumate asjade kohta on endale kergem illusiooni luua, nagu oleksid nendega tuttav. Kui nendest juba midagi tead, saab hõlpsasti ära unustada, kui paljust sul tõenäoliselt aimugi pole. Ega ma filoloogina ennast ajaloos koduselt ei tunnengi, ikka ainult keeles, ainult eesti keeles. Viimasel ajal kõige mõnusamalt vast XVII ja XVIII sajandi eesti kirjakeeles. Kõik muu on taustasüsteem ja tugisõrestik selle käsitlemiseks. Aga kas viletsad ajad aitavad süvenemisele ja loomingule kaasa, selle kohta võib ilmselt leida nii poolt- kui vastunäiteid. Nagu kõigis asjades on küllap siingi mingi tasakaalustatud keskmine vöönd kõige soodsam. Võiks arvata, et väga viletsad ajad sunnivad liiga intensiivselt eluspüsimisega tegelema, nii et süvenemiseks ei jää enam aega ega energiat. Väga hea aeg aga teeks vast loiuks ja nüristaks sedapidi või hoopis killustaks, pakkudes liiga palju võimalusi. Mis puudutab 1970. aastaid ja 1980-ndate algust, mil mina ülikoolis ja aspirantuuris sattusin olema, siis teatud mõttes ehk olid need tõesti seesugune keskmiselt halb ajalõik, mis soodustas süvenemist. Nälja- ja surmahirmu polnud enam ammu. Vahepeal virvendanud perspektiive ja ahvatlusi samuti enam mitte. Selles tardumuses oli üsna lihtne endale isiklik turvatoru tekitada, milles sai segamatult oma uudishimu rahuldada. Vanaheebrea keel ja piibli maailm, muud väljasurnud või hääbuvad keeled ja vormid oli just selline mõnus valdkond, kuhu tõmbuda. Mingit loodetavat väljundit sel tegevusel muidugi polnud.

Sinu elulugu on biograafia ka Juri Lotmani määratluses. Seda oleks väga raske kellelgi teisel korrata,

¹ L. Viitol, Tõlkimine on minu loomulik olek [intervjuu tõlkija, keeleteadlase ja kirjanduskriitiku Kristiina Rossiga]. – Postimees 21. XII 1995.

sest Sa ei ole käinud etteantud radu. Ent just see endapärane edasiliikumine on tekitanud Eesti teaduses uue paradigma.² Kas selliseid teadlasi saaks sihikindlamalt aretada?

Montaigne'i tõlkimine on teinud must padurelativisti – peaks vist tasakaalustuseks jälle natuke Pascali peale lugema. Igatahes praegu tundub, et igasugune suunamine ja kasvatamine on ajupe-su. Ja kes julgeks öelda, et tema õigeks peetav muster on kõige parem. Aga suunama ja kasvatama kuidagi tõesti peab. Arvatavasti saab ka teadlasi aretada ja peabki aretama. Praegu seda ju tehaksegi, ainult et väga sihikindlalt just süvenemisele vastassuunas, eklektilisuse ja pealiskaudsuse poole. Kogu tülga- tuse- ni paljuräägitud projektipõhisus lihtsalt sunnib niisuguse suhtumise peale. Oskus kõike lennult haarata, pidevalt ümber orienteeruda ja uute olukordadega kohaneda on kindlasti oluline ja tarvilik kunst, aga see võiks jääda ettevõtluse, äri jms asjaliku tegutsemise maailma. Kuidas sellele atraktiivse hoogtõisuse ajastule teaduses ja eriti humanitaarias vastu hakata, ei teagi. Põikpäiselt oma rida ajada? Samas, ei saa ju puhta südametunnistusega meelitada noori näiteks sedasama XVII ja XVIII sajandi eesti keelt uurima, teades, kui kasinaid võimalusi see valdkond praeguste hoiakute kestes pakub. Usutavasti hoiakud muidugi mõne aja möödudes jälle teise- nevad, aga siiski.

Sa oled soojalt meenutanud oma prantsuse keele õpetajaid-õppejõude: pr Aleksejevati, Kallista Kanni, Nora Kaplinski. Keda Sa pead sügavamas mõttes oma õpetajateks?

Kui 1970. aastate Tartule tagasi mõelda, meenub hulk väga värvikaid isiksusi, keda kõiki sai mingist aspektist

imetletud: Villem Ernits, Uku Masing, Pent Nurmekund, Tõnu Luik, Valeri Bezzubov, Paul Ariste, Huno Rätsep, Aino Valmet, Lalla Gross – seda nimekirja võiks päris pikalt jätkata. Ja Elvas Ain Kaalep, keda tundsin perekondlikult juba lapsepõlvest. Väga konkreetselt ei sõanda kedagi oma „päris” õpetajaks kuulutada – sellega inkrimineeriks justnagu oma vead ja eksimused kaudselt ka neile. Ja mingit erilist juhi ja juhendatava suhet mul ülikooli ajal kahjuks kellegagi polnudki.

Nende õpetlaste tähtsus ja mõju joonistub välja järjest tugevamalt. Nimesid ühendav joon võiks olla väga sügav eruditsioon, milleni on jõutud läbi keelte, kirjanduste ja mõtlemise, mõjudes üha edasi loomingu- liselt ja inspireerivalt. Kas selline „turvatoru”, teisiti öelduna õhtumaine akadeemiline keskkond, mis laseb üliõpilase andel ehk avalduda ja teeb võimalikuks mitte käia etteantud radu, ei peaks olema ülikoolis elementaarne? Kui ei puutuks kokku erinevate erudiitidega, ei oskaks võib-olla iseenda spetsiifikat näha? Kas praegune eklektilisus ja pealiskaudsus ei tulene osalt just sellest, et neil, kes teaduselu juhivad, puudub kogemus sellisest keskkonnast?

Jah, selle üle on ju palju arutatud, et 1970-ndatel oli siinne akadeemilise ilma väline keskkond läänemaisest mõttemu- mist täiesti ära lõigatud, aga teadlaste ja õppejõudude vanem generatsioon oli 40 aastat tagasi ise veel selles mõttemu- mis kasvanud ja nende kaudu säilis vaimne side. Praegu, omakorda 40 aastat hiljem, on juhtpositsioonidel inimesed, kes kasvasid tolles äralõigatud maailmas. Nii võiks tõepoolest arvata, et süüdi on õhtumaise akadeemilise keskkonna kogemuse puudus. Paraku paistab, et hekti- line projektipõhisus pole mitte kohalik Eesti häda, vaid laiem ajastu ilming, mille üle kurdavad vist kõik Euroopa

² T. P a u l, Nooruslik ja nõtke juubilar: Kristiina Ross 50. – Keel ja Kirjandus 2005, nr 6, lk 497–500.

teadlased, humanitaarid vähemalt. Võib-olla viibib kogu õhtumaine akadeemism ise oma arenguteel praegu mingis lainepõhjas, ja mine tea, kuhu ja millal ta välja uhutakse või ujub.

Eelmise aasta üks mõjuvamaid raamatuid oli koguteos Pent Nurmekunnast, oma aja maailma suurimast polüglotist.³ Ta oli justkui ülikool ülikooli sees, põhjatute teadmistega vaimuaristokraat, nagu Sa teda seal kirjeldad. Huvitav oli lugeda, kui suur hulk Eesti intellektuaalidest oli ülikooli ajal õppinud tema juures fakultatiivselt mõnd haruldast keelt – kui suur võib olla ühe õpetlase mõju tervele teadusruumile. Tartus tuleks talle püstitada ausammas. Sina õppisid tema juures heebrea, araabia ja kreeka keelt. Kas Sinu „Heebrea keele õpik algajatele” (1985) peegeldab mingil määral ka Nurmekunna õpetamismeetodit või on metoodiliselt iseseisev?

Nurmekund oli tõesti täiesti vapustav nähtus ja väärib mäletamist. Ehkki, mis ausambasse puutub, siis ta ise oli iga-suguse pjedestaalidekultusega täiesti kokkusobimatu. Sinu viidatud heebrea keele õpik on algselt loomulikult Nurmekunnast inspireeritud, kuigi konkreetsemalt oli selle taga mu kronoloogiliselt järgmine või õigemini juba ülejärgmine heebrea keele õpetaja Elmi-Johanna Pata. Pärast ülikooli üritasin Tallinnas alguses heebrea keele õpinguid jätkata tollase sünagoogi kantori või meie mõistes köstri Abram Gurevitschi juures. Tema õppetunnid olid ääretult värvikad, aga otsisin neile siiski süstemaatilisuse ja akadeemilisuse poole pealt täiendust. Elmi-Johanna Pata õpetas sel ajal Usuteaduse Instituudis heebrea keelt ja oli lahkelt nõus mindki taluma. Ega mul poleks oma algeliste teadmiste juures

pähegi tulnud mingit õpikut tegema hakata, aga pr Pata pani ette, et võiksime kahe peale panna kokku mingi eestikeelse selgitava tekstiga algelise õppematerjali, mida ta saaks instituudis kasutada. Sattumisi hakati parajasti siis, kui meil materjal koos oli, organiseerima UI toimetiste väljaandmist, ja nii lõpuks juhtuski, et esimese numbrina avaldati see. Kui Sa juba küsisid, siis kasutan siinkohal võimalust vana võlga õiendada ja selgitada, et õpik ilmus kahes osas ja mõlemal on kaane peal minu nimi, ehkki tegelikult panin mina kokku ainult I osa ja II, harjutuste osa pärineb Elmi-Johanna Patalt endalt. Aga tal oli tollases Tallinna Pedagoogilises Instituudis juba pahandusi olnud seotuse pärast Usuteaduse Instituudiga ja ta ei tahtnud oma nime kaanele panna. Võib-olla ka tagasihoidlikkusest. Mina olin noor ja uljas ja peaaegu lootsin sellise väljaandega näiteks meie instituudi tollast direktorit Endel Sõkla natukene ärritada. Sõgel kahjuks ei pannud väljaannet üldse tähele. Ja praegu vaadates ei kannata see õpik metoodiliselt muidugi üldse mingit kriitikat, autoriõiguste jälgimise poolest samuti mitte, sest eks ma vähemalt oma osa kirjutasin lihtsalt saksakeelsete grammatikate pealt kokku.

Otsides Sinu esmamainimist trüki-sõnas, jõudsin aastasse 1978, kui Keeles ja Kirjanduses antakse ülevaade samal aastal Tartu ülikoolis kaitstud diplomitöödest. Sinu töö „Instruktiiv läänemeresoome keeltes” puhul tõsteti esile laia teoreetilist haaret ja inspiratiivseid tabeleid. Kuidas Sa nii huvitava teemani jõudsid? Samal teemal kaitsesid Sa kandidaadikraadi, praeguses mõistes doktorikraadi, 1984 (ilmus raamatuna 1988).⁴ Kaitsmisel tõsteti esile, et oled registreerinud 6000 kasutusjuhtu ja neid osa-

³ Pent Nurmekund – keeletark ja õpetaja. Koost Ott Kurs. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014. 558 lk.

⁴ K. Ross, Instruktiiv läänemeresoome keeltes. Tallinn: Valgus, 1988.

liselt ise välitöödel kogunud ning et isegi Eduard Vääri toetas kraadiomistamist. Ometi oled Sa instruktiivi kasutamise suhtes väljendanud skepsist. Kas Sa jääd endale kindlaks, et instruktiivi ajad on möödas?

Üliõpilastele pakkus sel ajal teemad välja õppejõud, nagu see vist praegugi enamasti käib. Instruktiiv on piiripealne nähtus, millele võib läheneda mitut moodi. Võib näiteks puht keeleajalooliselt uurida, kust vormitunnus **n* pärineb ja kuidas see on genitiivi tunnusega seotud. Selle kohta oli juba üsna palju kirjutatud ja tundus, et sellise küsimuseasetusega enam kuhugi kaugemale ei jõua. Käände ja adverbi piiril oleva kategooriana pakub instruktiiv huvi ka keelesüsteemi seisukohalt, et tema najal vaadata, kuidas eesti ja läänemeresoome käändekategooria üldse realiseerub ja missugune peaks üks korralik kääne tegelikult olema. Ning kolmandaks pakub instruktiiv huvi ka stilistika ja kirjanduskeele kontekstis, kuivõrd Johannes Aavik teda propageeris ja mõned kirjanikud ongi teda kasutada üritanud. Ajaloolisi piiblitölkeid uurides on see heaks paralleeliks, kui püüda sisse elada XVII ja XVIII sajandi saksa emakeelega tõlkijate hingeallu, kes leidsid eesti keelest vormikategooriaid, millest osale on saksa keeles või klassikalistes keeltes vaste olemas, osale aga mitte, ja pidid siis otsustama, kas ühte või teist kategooriat kõlbab tõlkes kasutada ja missugune on selle stilistiline värving. Instruktiivi nemad tõesti ei kasutanud, aga praegu võiks teda mingis väga spetsiifilises stiilikihistuses katsetada küll, miks mitte. Näiteks tõlkimisel, kui anda endale aru, et *sisenen punasi ninu* on stilistiliselt väga tugevasti markeeritud väljendusviis.

Selline teema nõuab head soome-ugri keelte tundmist. Sa ise oled nimeetanud ka huvi obi-ugri keelte vastu. Kui palju aega Sa üldse oma stuu-

diumi jooksul keeltele pühendasid? Küsin selle pärast, et praegu ei peeta vajalikuks isegi põhiinstrumentide valdamist õpetada, näiteks Tartus puudub juba aastaid ajaloolaste õppekavas ladina keel ja medievistik on võimalik saada ilma ladina keele- ta. See on ju sama hea, kui teostada kosmoseuuringuid palja silmaga.

Keelte õppimist peaks humanitaarias küll igati soodustama. Praegu süvenev suhtumine, et inglise keeles on võimalik kõigest osa saada, on eksitav lihtsustus. Igal humanitaaril võiks olla vähemalt üks oma mitteinglise- ja mitteemakeelne kultuur, mida ta veidike tunneb, et laiemast pildist üldse mingit ettekujutust saada. Ja tajuda, et emakeel ja inglise keel on kumbki ainult üks võimalus asju näha. Ise olen sarjanud korralikuma ladina keele põhja puudumist ja kreeka keelega tutvumise põgusust ning viimasel ajal eriti karjuvalt seda, et varem läti keele ja kultuuri vastu huvi ei osanud tunda. Läti kultuurilugu tundmata on praktiliselt võimatu eesti kultuuriloos toimunut millegagi suhestada.

Bibliograafiat uurides jääb mulje, et ka eesti kaasaegne kirjandus ei jätnud Sind pärast ülikooli ükskõikseks. 1980. aastatel olid Sa aktiivne kirjanduskriitik, avaldasid kirjutisi Mihkel Muti, Jaak Jõerüüdi, Mati Undi jt uute teoste kohta. Need on lühikesed ja läbinägelikud analüüsid, millest iroonia ei lahku justkui hetkekski, kusjuures ka käsitletavad autorid on enamasti ise väga iroonilised. Iroonia nõuab erksust ja „stagnaaaja tardumust” ei taju küll kusa- gil. Kas kriitikakirjutamine põhjustas ka konflikte? Pikem artikkel Uku Masingust⁵ oli küll skandaal.

⁵ K. R o s s, Joonast ja valaskalast. – Keel ja Kirjandus 1988, nr 10, lk 577–584; nr 11, lk 665–675.

Iroonia ja sarkasm põhjustas konflikte muidugi – ja ega ma neid lähenemisviise praegu enam eriti kõrgelt ei hindagi. Liiga lihtsad ja käepärased. Aga materjalile või teemale tuleb mingi nurga alt läheneda. Sulle näiteks on praegu antud ülesanne see juubeliintervjuu teha ja Sa oled valinud ülistuse vormi. Juubelijutudes on see peaaegu paratamatult kohustuslik valik. Aga Sa oled nii põhjalik ja stiilne inimene, et vajutad mõnuga pedaali põhja. Ehkki püüan mõistvalt suhtuda, on Su ditürambideks vormistatud küsimusi, ausalt öeldes, piinlik lugeda. Nii žanripuhast ülistuslaulu oleks meie traditsioonis enda kohta võõristav lugeda isegi nekroloogina. Su stiilivõtted pärinevad ilmselt antiikkultuurist, mida väga kehvasti tunnen. Kriitikaga on natuke sama moodi – irooniline polemiseerimine on pigem stiilivõte, võimalus dialoogi asuda. Pean kõigist mainitud autoritest väga lugu ega suhtu nende loomingusse sugugi irooniliselt. Õieti kehtib sama vormisundus ka suure osa teaduslike artiklite korral (kui need just lihtsalt mõnd praktilist rakendusliku küsimust ei lahenda) – püstitatakse mingi intrigeeriv hüpotees, millele justnagu püütakse vastust leida, ehkki enamasti tegelikus materjalis mingit erilist intriigi pole. Aga nii oleks igav kirjutada.

1980. aastate lõpul algab suurejooneline tõlgete passaaž prantsuse keelest, mis nüüdseks on kestnud üle veerand sajandi. Selle alguses on Choderlos de Laclos' „Ohtlikud suhted” (1987), seejärel Le Clézio, hilisema Nobeli laureaadi romaani „Kõrb” tõlge (1990), markii de Sade'i „Justine ehk Vooruse õnnetused” (1993; 2001), Rousseau „Üksildase uitaja mõtisklused” (koos Sirje Keevallikuga, 1995), Renani „Jeesuse elu” (1996), Pascali „Mõtted” (1998), Montaigne'i „Esseed” (2001; 2013 mahukam valik „Esseid”), Lévinasi „Raske vabadus: esseid judaismist” (koos Kaia

Sisaski ja Jaan Unduskiga, 2004), Diderot' „Fatalist Jacques ja tema isand” (2005), lisaks lühemad tõlked perioodikas. Choderlos de Laclos' puhul Sa oled meenutanud, et teost pakkus Sulle tõlkimiseks Leili-Maria Kask, kui olid osa võtnud ülikooli tõlkevõistlusest, ja et see ongi lihtsalt „kohutavalt hea raamat”, aga kas teised teosed ongi just need, mis on Sinu kirjanduslik ja filosoofiline maitse? Montaigne ütleb, et raamatutest jäävad inimesele külge ainult need mõtted, mis temas juba enne lugemist eos olemas on olnud. Kas see kujundab ka tõlkevalikut?

Pean tunnistama, et ma ei ole neist raamatuid ühtegi oma tarkusest otsinud ega valinud, vaid need kõik on pigem ise (kirjastajate või erudeeritud soovitajate kaudu) mind oma vahendajaks võtnud. Ja siis mõjutama asunud. See Montaigne'i väide on muidugi ka õige, mingi pinnas mõjutuste vastuvõtuks peab ilmselt eelnevalt olemas olema, aga üldiselt on tõlgitava ja tõlkija vastastikuste suhete kohta väga raske öelda, kumb kummaga manipuleerib. Montaigne on sedagi öelnud, et teadmised erinevad igasugusest muust kaubast selle poolest, et teisi asju saab inimene endale soetada ja alles pärast soetamist otsustada, kas ta seda kasutab või mitte, aga kord juba soetatud teadmisest pole enam kuidagi võimalik lahti saada. Mingis mõttes ideed ja mõttevoolud nagu kasutaksid meid eluspüsimiseks, paljunemiseks ja arenemiseks ära, mitte vastupidi. Sa küllap tead täpsemalt, kes seda kõige ilusamini on selgitanud, ilmselt Platon? Tõlkimisega igatahes näib nii olevat, et õige ruttu sattud mingisse teoste võrgustikku, mis hakkab sind omatahtsi kaasa vedama ja suunama.

Teoste vastuvõtt on olnud aga väga erinev: Pascal ja Montaigne on pälvitud tingimusteta kiitust, Rousseau ja de Sade on kütnud kirgi jne. Suh-

teliselt vaikselt võeti vastu Sinu originaalsemaid raamatuid, mahukas heebrea luule antoloogia „Uni Jeruusalemmas” (1996), milles on rööpselt reprodutseeritud ka heebrea tekstid. Sellisel kujul on see raamat parimaid sissejuhatusi heebrea kirjandusse, sest heebrea šrift on äärmiselt ligitõmbav ja asjatundlikult valitud luule meisterlikult tõlgitud: see pakub suure elamuse luulena ja ei ole lihtsalt „tänuväärne tutvustus”. Kas võiks unistada ka heebrea-eesti sõnastikust?

Hebraistika paistab Eestis olevat praegu päris heal järjel. Rasketel aegadel rüganud ja ainet akadeemilise distsipliinina kõige kiuste elus hoidnud hebraistide ning hebraistika toetajate Kalle Kasemaa, Jürnas Kokla, Sinu enda, Vello Salo, Andres Grossi jt pingutused on viimaks vilja kandnud. Urmas Nõmiku ja Anu Põldsami vedamisel Tartu Ülikoolis käima pandud sari „Piibel kontekstis” jätab igati soliidsed ja lausa suurejoonelise mulje. Nende hoogu ja pühendumust vaadates tundub heebrea-eesti sõnastik täiesti reaalne. Küllap need või nende õpilased selle varem või hiljem kokku panevad.

1990. aastatel olid Sa ka mahuka teadusliku „Eesti keele grammatika” (2 kd, 1993–1995) koostajate rühmas, mis pälvis riikliku teaduspreemia. Seejärel ilmus tõeline bestseller „Eesti keele käsiraamat” (1997, 2000, 2007) koostöös Tiidu ja Mati Ereltiga. Umbes samal ajal ilmus Sinu esimehe artikkel eesti piiblitõlke ajaloost,⁶ mis muutis kohe senist arusaama ja juhtis tähelepanu, kui palju rohkem vaheetappe võib olla algteksti ja lõpuks trükki jõudnud eesti tõlke vahel. Artiklitele hakkasid lisanduma mahukad allikapublikatsioonid,

⁶ K. Ross, Ülemlaulu tõlkest esimeses eestikeelses piiblis. – Akadeemia 1995, nr 1, lk 3–29.

vundament, mille põhjal kirjakeele arengut saab üldse tundma õppida. Pikk rida kulmineerub tõelise filoloogilise kangelasteoga, Johannes Gutsblaffi piiblitõlke (1647–1657) faksiimile ja kommenteeritud transliteratsiooni väljaandega (2013, 499 lk). Nende kõrval oled Sa koostanud ja kommenteerinud varasema eesti keelelise mõtte allikapublikatsioon Kristian Jaak Petersoni, Eduard Ahrensi, Anton Thor Helle pärandist. Sa töötad kõikidel tasanditel nagu renessansi õpetlane: heebrea ja kreeka originaalid, saksa varasemad tõlked, uute tõlgete avastamine, translitereerimine, paleograafilised küsimused, eesti keele probleemid jne. Seda kõike eeldaks tervelt instituudilt, aga mitte ühelt inimeselt. On arusaamatu, kuidas on võimalik, et Sa ei ole Teaduste Akadeemia liige. Aga mis avas Sinu jaoks üldse vana kirjakeele probleemi?

Kui üritada heebrea-huvi eesti keele uurimisega siduda, siis nende kahe kõige ilmsem lõikepunkt on 1739. aasta Vana Testamendi tõlge. Seda lähemalt lugema asudes selgus õige pea, et esmalt oleks siiski vaja ülevaadet varasematest tõlgetest. Ja seejärel selgus, et niisugust ülevaadet pole kusagilt võtta, sest senised käsitlused on lünklikud ja kohati vasturääkivad. Nii et nüüd olengi kakskümmend aastat seda ülevaadet tekitanud. Natuke lünki on seal ikka veel sees, ja ega pole kindel, kas selle tõlke korraliku käsitlemise jõuangi. Küsimused hakkasid neist tõlgetest järjepanu edasi hargnema. Kuidas tänapäevase eestikeelse mõtlemise aluspõhi on kujunenud? Näiteks praegu paistab, et vaja oleks uurida ka varasemaid kirikulaule, sest neid pidi kandus edasi isemoodi tugev traditsioon, mis piiblitõlget samuti mõjutas. Nii et vana kirjakeel tulenes huvist heebrea keele vastu ja avas siis hoopis ise edasised probleemid ja vaatenurgad.

Kui palju finantsilist tuge oled Sa riigilt selleks tööks saanud? Kas Sind on lastud segamatult töötada?

Ei saa kurta. Saan palga riigilt ja selle palga eest ju ainult seda tööd teengi. Ülikooli õppejõududel on teine olukord – neil, kes saavad palga õpetamise eest, aga peavad samas ka teadust tegema. See oleks topeltkoormus. Selles mõttes on mul tõeliselt vedanud, sest praegu kipub niisugune pikaajalise stabiilse uurimistöö võimalus ära kaduma. Aga eriti keeruliseks on muutumas pikas perspektiivis töötavale uurimisrühmale finantside leidmine. Järjepidevusele ja kompetentsi katkematusse rajatud tegevusi tuleb kirjeldada, nagu koosneksid need erinevatest, omaette alguse ja lõpuga tükkidest. Selline vassimine ja valetamine on kurnav. Ja ilmselt pole ma sel alal ka piisavalt osav, sest näiteks eesti piiblitõlke ajaloolise konkordantsi töörühmas olid sellest aastast kõik põhitegijad sunnitud minema osalisele koormusele ja lepingulistele töötajatele pole üldse enam raha maksta. Niisugune olukord loomulikult segab tööd.

Väga hästi iseloomustab paradigmaatilist muutust Sinu ja Pēteris Vanagsi koostatud ingliskeelne koguteos eesti ja läti kirjakeelte ühistest juurtest.⁷ Teos fikseerib uue tasandi, aga mu meelet ei arvestata Eestis sellega eriti. Raamatukogudes on sellest ainult paar eksemplari ja isegi kui neid oleks sada, toimiks ta paremini, kui ta tõlgitaks eesti (ja läti) keelde. Teaduse arengu seisukohalt oleks see isegi möödapääsmatu vajadus ja seda peaks lugema iga filoloogიაüliõpilane. Kas on selliseid plaane olnud?

Jah, see raamat peaks tõesti olema pigem eesti ja läti keeles; ingliskeelne variant oli lihtsalt selline odav, kaks-ühes-

kompromiss, sest eestlased läti keelt ja lätlased eesti keelt üldjuhul ei loe, aga raamatu mõte oli just nende kahe kirjakeele sünnilugu kokku viia. Sellisel kujul raamatut praegu enam tõlkida pole mõtet, sest üksikasjades on nüüdseks uurimisega kaugemale edasi jõutud. Liina Lukase, Jaan Unduski ja Ulrike Plathi eestvedamisel on praegu käsil monumentaalne kümnete (peamiselt eesti, aga ka läti ja saksa) kaasautoritega koguteos Balti kirjakultuurist, mis peaks ühtlasi hõlmama selleski raamatus puudutatud teemasid. Käsitlus on esialgu kavas avaldada eestikeelsena, nii et loodetavasti rahuldab see ka eesti kirjakeele huviliste vajadused. Samas, ega ingliskeelsed ülevaated ju lausa kuradist ei ole. Neid on kindlasti vaja vahekokkuvõtete ja tutvustustena. Küsimus on lihtsalt proportsioonis ja selles, mis on primaarne. Eesti humanitaarias peaks eestikeelne uurimus kindlasti ülimuslik olema. Sellel alal peaks mõtlema eesti keeles, kui me ei taha iseennast eksootiliseks objektiks taandada.

Sa oled kindlameelselt juba mitukümmend aastat võtnud sõna Eesti teaduspoliitika hukatuslike suundumuste osas, mis puutub nii humanitaarteadustesse kui ka teistesse fundamentaalteadustesse.⁸ Ennustused on kahjuks täide läinud. Humanitaarteadlaste hulk on langenud alla kriitilise piiri. Samas on teadusfinantsid suuremad kui ei kunagi. 2007. aastal

⁷ Vt nt: K. R o s s, Mõkudest ja mõlakatest („Filoloogia teelahkmed”). – Keel ja Kirjandus 1993, nr 7, lk 385–387; K. R o s s, L. V a b a, Keelepuu ei vajagi kaitset. – Sirp 20. VI 1997; K. R o s s, Golemi kolmekordses embuses. – Sirp 13. IV 2007; K. R o s s, Ad fontes [rets. väitekirjale: Katre Kaju, Vive hodie, cras vivere serum est: humanistlik-kristlik haridustraditsioon ja Riia pastori Adam Andreae reisialbum (1696–1702) (Dissertationes studiorum graecorum et latinorum Universitatis Tartuensis 5.)] Tartu: TÜ Kirjastus, 2011.] – Akadeemia 2011, nr 11, lk 2142–2147.

⁸ K. R o s s, P. V a n a g s (toim), Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages. Frankfurt/M.: Peter Lang, 2008 [377 lk].

kirjutasid, et humanitaaride kannatus hakkab tõesti katkema. Kas Sa oskad arvata, miks administreerijad trükisõnast aru ei saa? Kas nad lihtsalt ei loe ajalehti? Kelle peaks vastutusele võtma selle laastamistöö eest?

Otsese rakendusliku väljundita teaduse vajalikkust tõestada ongi vist üsna lootusetu. Sellega peab palju kaugemalt pihta hakkama, näiteks üldiste hoia-kute kujundamisest lasteaias ja koolis. Eneseväärikusega kultuur ja traditsioonid tekivad sajanditepikkuse arengu tulemusel.

Milline on Sinu jaoks hea tööpäev? Mis on käsil?

Hea tööpäev on niisugune, mil pole ühtegi koosolekut ega üritust. Eriti hea on, kui koosolekuid ega muid häirivaid kohustusi pole ka eelmisel ega järgmisel päeval. Saab kohe hommikul laua taha istuda ja kuni õhtuni tegeleda oma tööga just sellises rütmis, nagu materjal parasjagu nõuab. Võib-olla muutuks selline elu ajapikku rutiinseks, aga õnneks pole eriti häid päevi kuigi palju. Praegu uurin XVII ja XVIII sajandi kirikulaule.

Usutlenud MARJU LEPAJÕE